

Nyelvi nevelés – másképp

Nem beszélve arról,
hogy utána otthon
egyedül meredhet a
tankönyvszövegekre...

Nem szabadna beleesni abba a csapdába, hogy amikor az ember egy vadonatúj, friss, újító pedagógiai módszerről, taneszközzel stb. tudósít, ne azzal töltse meg az oldalakat, hogy a korábbi gyakorlatot elemezze és szapulja. Hiszen azt ismeri jobban, azon bosszankodott egész életében, az vált ki belőle újra és újra indulatokat, és ahhoz képest tekint az új kezdeményezésekre. Hogyan lehetne elkerülni ezt a csapdát? Talán egy-két be-

kezdés elég lenne a háttér ismertetésére.

Az iskolában a nyelvi nevelés hagyományosan három részből áll: a szóbeli és írásbeli kommunikáció általános fejlesztéséből, ami szinte minden tantárgyban megnyilvánul, az idegennyelv-oktatásból, és abból, amit szokásosan „magyar nyelvtannak” neveznek, és ami a „magyar nyelv és irodalom” tantárgy eléggé elhanyagolt része. Ez az utóbbi hagyományosan a tanárok és tanulók rémálma, mert nem érdekes, nem is teljesen logikus, és a hasznát se nagyon látják. Ha rákérdezünk, bemagolandó nyelvtani szakkifejezések felsorolása, jobb esetben táblázatos összefoglalása jut az eszükbe róla, és általában csupa olyasmi, aminek a nyelvi nevelés másik két oldalához, a szövegértéshez és szövegalkotáshoz meg az idegen nyelvekben való jártassághoz szinte semmi köze sincs.

Hogy az iskolában egy és ugyanaz a dolog ilyen módon legalább három részre szakad (azért „legalább”, mert az irodalomtanításon belül a művek nyelvi megformáltságának vizsgálatáról még nem is beszéltem), az sajnálatos hagyomány, de talán még együtt lehetne vele élni. Mint ahogy együtt élünk, sajnós, azzal is, ahogyan mindennek a feldolgozását megszervezzük (és itt nagyon kell vigyázni az általánosítással, de mondjuk így: a legtöbb helyen). Nem elég, hogy a nap tanórákra oszlik, az oktatás meg tantárgyakra (szerintem mindkettő természetellenes), hanem a tanuló munkája is még mindig nagyon sok helyen túl nagy részben kiselőadások meghallgatásából, felelésből és dolgozatírásból meg hasonló más természetellenes tevékenységekből áll. Nem beszélve arról, hogy utána otthon egyedül meredhet a tankönyvszövegekre, amelyeknek az értekező széppróza és a lexikon-szócikk stílusának ötvözésével kellene megragadniuk a figyelmét, hogy ezeket a szövegeket utána ő maga is reprodukálni tudja.

Még jó, hogy vannak egy csomóan, és úgy látszik, egyre többen, akik ahelyett, hogy mindezen siránkoznának, megmutatják, hogy miről van valójában szó, hogy hogyan lehet más beállítódással, más jellegű pedagógiai munkával (ami egyelőre, amíg meg nem szokjuk, talán többnek tűnhet, mint a hagyományos) mindenki számára kellemesebb és főleg hasznosabbá tenni az iskolai életet, benne a nyelvi nevelést. Valóban sok-

A *Feladatbank*, szinte elsőként a magyar anyanyelvi nevelés történetében, megmutatja, hogy mi minden izgalomra és érdekességre találhatnak a gyerekek a nyelv használatakor.

kal értelmesebb tevékenység vonzóvá tenni a hasznosabb módszereket, és használatukra csábítani, mint állandóan a kellemetlenebbeket és haszontalanabbakat ócsárolni. Ezt az értelmesebb utat követik a kolozsvári Ábel Kiadónál megjelent *Feladatbank* szerzői, és én erről a kötetről fogok szólni (de ilyenek például a marosvásárhelyi Kreatív Könyvkiadónál megjelent 5. osztályos *Magyar nyelv és irodalom* tankönyv szerzői is, és a kettő között jelentős átfedések is vannak).

Mert miről van szó valójában az anyanyelv iskolai helyét illetően? Az anyanyelv olyan univerzális kommunikációs eszköz, amelyet a gyerekek már jóval az iskolába kerülés előtt is állandóan használnak, még hozzá nagyon ügyesen. Azt a részt, amelynek működtetése egyáltalán nem tudatos

(például a leggyakoribb szavak használatát vagy a ragozást), mesterszinten birtokolják, és későbbi életük során azokat a részeit kell egyre inkább készségszerűen elsajátítani, amiben több a tudatos tényező, mint amilyen a kifejezések megválasztása, a mondatok és főleg a szövegrészek tervezése. Közben pedig egyre gyakrabban szembesülnek a nyelvhez kapcsolódó egyéb ügyekkel, mint amilyenek az idegen nyelvek (többnyelvű társadalomban ez különösen fontos), a művészi nyelvhasználat, a nem személyes, hanem tömegeknek szánt nyelvi kommunikáció, meg persze az iskolai tanuláshoz kapcsolódó nyelvhasználat, ami azért, lássuk be, még a leghaladóbb oktatási módszerek alkalmazásával sem lehet ugyanaz, mint a hétköznapi nyelvhasználatban megszokott. Az ilyen otthontól eltérő helyzetekbe kell az iskolai nyelvi nevelésnek bevezetnie a gyerekeket, ezeket kellene uralniuk a tanulmányaik végére, hogy a felnőtt életük boldogabb lehessen.

A *Feladatbank*, szinte elsőként a magyar anyanyelvi nevelés történetében, megmutatja, hogy mi minden izgalomra és érdekességre találhatnak a gyerekek a nyelv használatakor. A kiindulópont már magában izgalmas: a képi ábrázolás és a nyelvi ábrázolás összevethető egymással, mindkettővel kiragadunk valamit a valóságból, mindkettőnél el kell döntenünk, hogy mit és hogyan emelünk ki belőle. Mindkettőnél van nézőpont, vannak hangsúlyosabb és kevésbé hangsúlyos részletek, és így tovább. De a nyelvi eszközök természetük szerint mások, mint a képek, a kifejezések megválasztása mellett van még szerepe például a szórendnek (a magyar nyelv esetében ez még fontosabb, illetve más, mint rögzítettebb szórendű nyelvek esetében). A képekkel szemben választhatunk az alkalmazott mondatfajták között is. Mindezeket a választási lehetőségeket összevetethetjük nemcsak a képi ábrázolással, hanem például más nyelvek lehetőségeivel, költők által választott megoldásokkal, és így tovább. Csupa izgalmas terület, ha úgy dolgozzuk fel őket, ahogy például a *Feladatbank* feladataiban.

Nem tudom, milyen terjedelmi korlátai voltak a *Feladatbank*knak, de hogy hiányosságot is említsek, én nagyon örültem volna a képi ábrázolásról szóló fejezetek mellett egy

mozgóképes ábrázolásról szólónak is. A filmek (akár rövid rajzfilmes jelenetek) narratív felépítése jól összevethető a szövegrészek struktúrájával, a különbségeket is jól meg lehet figyelni. Lehet, hogy ez már túl sok helyet igényelt volna, de én akkor feláldoztam volna a szórendről és hangsúlyról szóló önálló fejezetet, és inkább az első, a képi és a nyelvi megformálásról szólóba préseltem volna bele a legfontosabbakat.

Egészen mintaszerűnek tartom viszont az utolsó, leghosszabb fejezetet: a beszédcselekvések és beszédszándékok („avagy *mit és hogy* csinálunk nyelvvel”) mint témakör is új az általam ismert tankönyvekhez képest, és a feldolgozása is példás. Úgy gondolom, hogy a felső tagozatosok éppen ezen a szinten és éppen ilyen módon foglalkozhatnak hasznosan a nyelvhasználattal (és most megint magamba fojtottam a korábbi gyakorlatra vonatkozó rosszímű összehasonlítást).

A leginkább ebben a fejezetben is, és az egész *Feladatbankban* (mint ahogy a már említett ötödikes tankönyvben is) az tetszett, hogy a rendezettséget, a rendszerszerűséget a pedagógusnak szóló tájékoztatásra és javaslatokra tartogatja, nem pedig a feldolgozott témakörökre. Minden nyelvi jelenségről, akár igazi nyelvészeti fogalomról, akár a nyelvhasználathoz kapcsolódó életbeli megfigyelésekről akkor van szó, amikor azok éppen szerephez jutnak, fontosak a feladat, tevékenység szempontjából. Nem érezzük, hogy egy előre felállított lista tételeit „pipálják ki” sorban a szerzők – ebben szerintem egészen egyedülállók ezek a könyvek. (Nyilván volt listájuk, de nem azt erőltették, hogy azon sorrendben haladjanak végig.) Vagyis a feldolgozás nem azt szolgálja, hogy a szerzők szisztematikusan végigmenjenek valami (saját maguk által felállított vagy kívülről előírt) tartalomjegyzéken, hanem kizárólag és mindenek fölött a tanulók érdekeit. Hát nem kellene ennek magától értetődnie?

Azt mondtam, a nyelvi nevelés célja a különböző kommunikációs helyzetekbe való *bevezetés*. A bevezetés folyamata pedig természete szerint *gyakorlati* természetű. Ezért a *Feladatbankhoz* hasonló eszköz, vagyis gyakorlati tevékenységek gyűjteménye, valójában hasznosabb bármilyen tankönyvnél vagy ismeretterjesztő munkánál. A szerzői minden feladathoz, tevékenységhez részletes „használati utasítást” mellékelnek (ezt *tanári kalauznak* nevezik, zöld háttérrel jelölik). Nagyon rövidek viszont a tanulók számára készített összefoglalók (lila háttér), és ezek nyilvánvalóan nem abból a célból készültek, hogy a gyerekek később „felmondják” őket.

Nagyon igényes eszközöket ad a *Feladatbank* a tanulók előrehaladásának *méréséhez*. Annak ellenére, hogy (pontozással) számszerűsítik a mérések lehetséges kimenetelét, a mérőlapok útmutatói (kék háttér) pontosan megjelölik, hogy milyen szempontokból kell elbírálni az elért eredményeket, változásokat. Így valójában inkább a mérések *diagnosztikai* jellege dominál. A pedagógus legyen tisztában azzal, hogy melyik gyerekek milyen részképességei hogyan fejlődnek, hogy aztán orvosolni tudja a problémáikat. Szerintem ideális felfogása ez a pedagógus-szerepnek, remélem, hogy nem idealizált, hanem nagyon is reális. (Már minden fejezet elején

A nyelvi nevelés célja a különböző kommunikációs helyzetekbe való *bevezetés*.

barnás-rózsaszín háttérű szövegek ismertetik a fejezet célkitűzéseit, ezeknek az elérését ellenőrzik a fejezetvégi mérőlapok.)

Végül még egy nagyszerű vonásával szeretném a pedagógusokat a *Feladatbank* használatára csábítani. A diagnózist ugyanis terápiának kell követnie, vagyis magától értetődik, hogy attól függően, hogy az egyes tanulóknak milyen rész képességekkel vannak nehézségeik, némileg eltérő fejlesztési célokat kell eléjük kitűzni. Ezt nemcsak az segíti, hogy az egyes feladatoknál meg van jelölve, hogy milyen készségek, képességek fejlesztését célozzák, hanem ezen belül még nagyon sokszor *differenciálási lehetőségeket* is megadnak, vagyis nemcsak azt a döntést segítik a szerzők, hogy egy feladatot egyáltalán érdemes-e egy csoporttal elvégezni, hanem azt is, hogy milyen változatokban lehet végrehajtani a tevékenységet. Így ha a csoporton belül az érintett rész képességekben eltérések mutatkoznak, akkor célzottan lehet akár egyes tanulók igényei szerint nehezíteni, illetve könnyíteni a feladatot, hogy nagyobb, illetve kisebb kihívást jelentsen nekik. Az persze már a pedagógus dolga, hogy megtalálja azt a határt, amin belül a feladat már jelent némi kihívást (különben érdektelenségbe fulladna), de még nem akkorát, hogy kudarchoz vezessen, mert a kudarc és általában a rossz kedvvel végzett tevékenység egyértelműen fékezi az előrehaladást. (Nyugodtan elfelejthetjük a „teher alatt nő a pálma”-szerű állítólagos bölcsességeket, mert kísérletileg igazolták már, hogy nem igazak. A kudarcok egyáltalán nem sarkallják erőfeszítésre az embert, a pálmás mondás pedig egyszerű félrefordítás, az eredeti szólás arra utal, hogy ha a pálmán túl sok a termés, akkor nem függőlegesen, hanem széltében nő inkább.)

Kádár Edit (szerk.): *FELADATBANK anyanyelvi tanórák tervezéséhez az V-VIII. osztályban*. Ábel Kiadó, Kolozsvár, 2017.